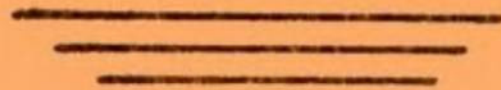

З ДНІВ ЛИХОПІТТЯ

І
Л
Ь
К
О
Г
А
В
Р
И
Л
Ю
К

ІЛЬКО ГАВРИЛЮК

З ДНІВ ЛИХОЛІТТЯ

(На емігрантські мотиви)

З передмовою
МИКОЛИ КОВАЛЕВСЬКОГО

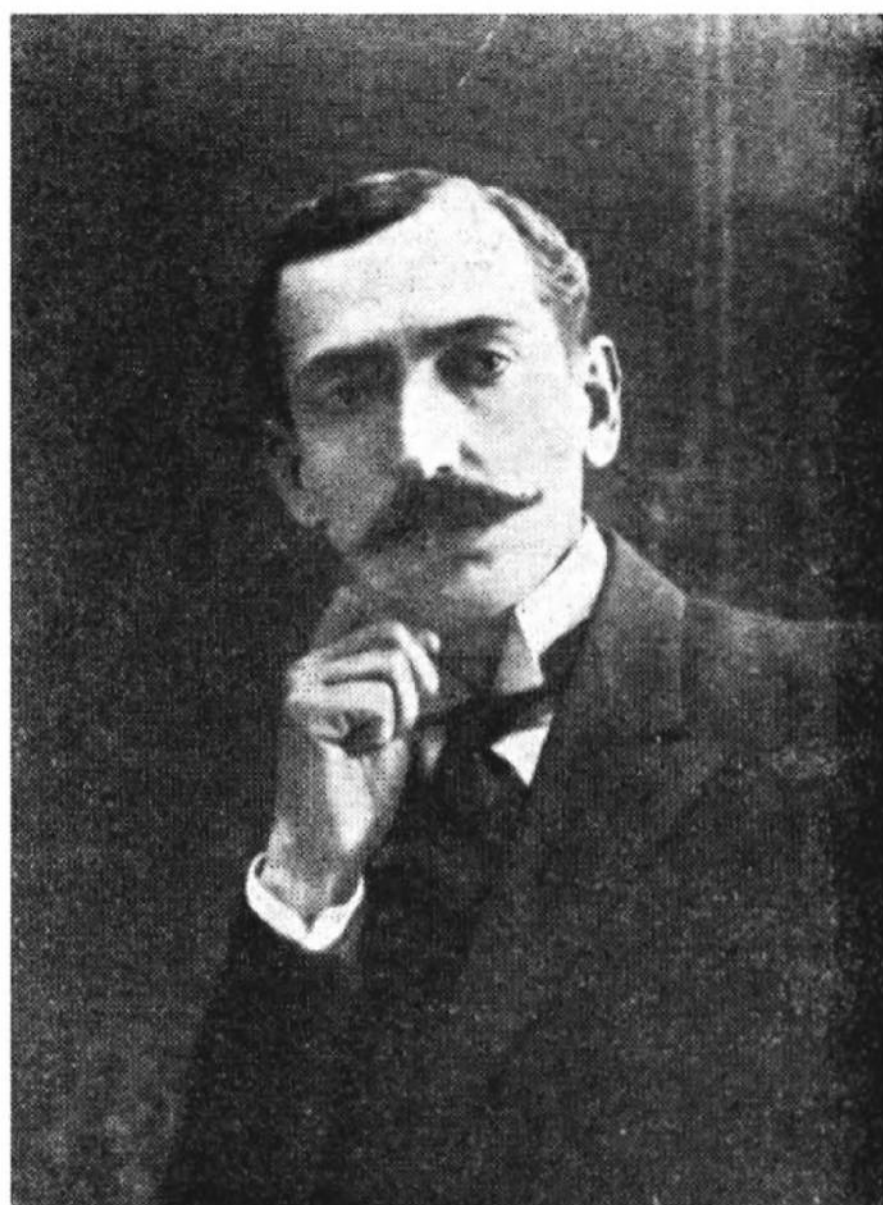
Видавництво „Життя“ — Букарешт
рік 1940.

„EDITURA“ S. A. R. București, Strada Sf. Ionică 10.

Друковано 3000 пр.

ДОРОГОМУ ЩИРОМУ ДРУГОВІ
БАРОНЕСІ ЗІНАДІ ФОН ГЕЙКІНГ
ЦЕЙ ЦІКЛЬ ПРИСВЯЧУЮ.

ІЛЬКО ГАВРИЛЮК.

ПЕРЕДМОВА

Свою літературну працю Ілько Гаврилюк почав в 1910 році, й від того часу письменницька діяльність його ніколи не переривалася, не дивлячись на бурхливі події з якими Ілько Гаврилюк був тісно звязаний. Також на чужині не переривав своєї літературної праці наш письменник, і це може являється найбільш характеристичною рисою його творчості — яскрава живучість духа.

Початок літературної праці Ілька Гаврилюка припадає на переломовий період в історії українських визвольних змагань. Старе українське покоління, яке бачило свою місію в так званій культурницькій праці, вже не задовольняло духових ідеологічних потреб і інтересів наростаючої хвилі національного відродження. Це „культурництво“ старого українського покоління того часу замикалося в тісних межах плекання народніх звичаїв, фольклору, мови й народнього мистецтва. Огонь політичної боротьби вимагав поширення цих тісних рам і перетворення визвольного руху в переможний марш мільонів. На цьому тлі зродилась тоді так звана боротьба батьків і дітей, старих і молодих, культурницького консерватизму старого покоління й революційних поривань молоді.

З цієї власне молоді вийшов Ілько Гаврилюк.

В атмосфері дозріваючих великих подій, Ілько Гаврилюк перейнявся наскрізь революційним ентузіазмом і молодечим запалом, що наклало свою яскраву відбитку на його літературну творчість.

„Так, панно Міро. А багацько людей думає, що український патріотизм наш є віджившим романтизмом; багацько людей думає, що ми — які взялися за відбудування своєї вільної, незалежної батьківщини, є мрійники й утопісти. Правда небагато ще нас, і це особливо помітно тепер, коли треба вести за собою багато-мільо-

новий нарід — нарід неосвічений, приспаний трохвічним сном, забитий трохвічними утисками, який не знає свого величнього минулого, який забув своє ім'я. Правда, треба було багацько завзяття, великих переконань в правді свого діла, щоб узятися за цю велетенську працю, але ми взялися. Багацько з нас загинуло, й може ще більше загине, але нагороду ми вже бачимо. Наш нарід, який протягом довгих віків зазнавав лише національного пригнічення, політичних утисків; темний і здеморалізований втрачав своє національне ім'я, національну красу, тепер прокидається й намагається йти тим шляхом, на який ми його повели". („Наболілі душі“)

Цей ентузіазм і молодечий запал переніс він, і через довгі роки чинної боротьби, і через сірі дні скитальства на чужині.

„Ці мільйони людей, що прийняли участь у революції, у великій більшості дійсно керувалися якоюсь дикою стихійною силою. Вони — нащадки з нащадків — задихалися під гнітом страшного нестатку, утисків, беззаконня, скніли в темряві й безпорадності, й нарешті, доведені до розпачу зробили переворот. Все старе зруйнували, а нового утворити не змогли, бо не були до того підготовані; підпали під вплив купки соціальних фанатиків і пішли манівцями. Справді, як можна будувати нове життя, несвідомо, на безправю, скрійною жорстокою силою й терором втративши всяку мораль, як це роблять большевики-комуністи. Але я вірю, що згодом наші маси таки скинуть полуду з очей, і вернуться до справжніх і чесних своїх проводарів. Я вірю, що в українського народу ще вистачить сили, утворити нове самостійне чесне життя, на руїнах страшного сучасного“. („Наболілі душі“)

Духово й ідеологічно Ілько Гаврилюк увесь своєю істотою зостається в тих часах українського штурму і дрангу. Коли читаєш новелі початкового періоду літературної праці Ілька Гаврилюка, і його оповідання останніх днів, ударяє глибокий моральний зв'язок з тим минулим, в якому зародилися перші творчі думки.

„Про Україну кажу тобі, мій рідний, про ту скривавлену, зганблену святу землю, кажу тобі, дитино моя

Коли нарід твій віками гнув шию в московському ярмі, й стогнав у московських кайданах, від часу до часу народжувались серед цього народа-невольника одиниці — горді, непохитні й величні, що довгими роками гартували душу нації й готували нарід до боротьби за визволення. І настав час, коли проголосила Україна: хочу бути вільною, ні від кого незалежною, самостійною суверенною державою. Хочу бути господинею у своїй хаті.

І сталося.

Сталося це, сину мій, 22 січня року 1918.

Я не знаю чи подужають брати мої ворогів лютих, чи впадуть, як і я, переможені? Я не знаю, як скінчиться боротьба наша, але всім еством своїм, всією душею моєю возвіщаю тобі: коли скінчиться нашою перемогою, люби свій рідний край понад усе, працєю для нього, й будеш щасливий; колиж поразкою, то крицею нехай візьметься серце твоє, вогнем загартуй дух твій і готуйся до здвигу нового, великого, святого, який, вірю, настане.

Я власною кровю поляв наш тернистий шлях — шлях боротьби за визволення, за державну самостійність. І тобі це, сину мій, заповідаю“ (Memento vivere.)

Літературна діяльність Ілька Гаврилюка була тісно зв'язана з його працею політичною й громадською. Етапами цієї праці були — участь в революційних українських організаціях в Одесі; співробітництво в українських виданнях того часу; творення національних осередків на Херсонщині, а під час Світової війни в армії. В бурхливих подіях революційного 1917 року Ілько Гаврилюк відіграв дуже визначну роль, а коли творилась Українська Держава, став на чолі державної адміністрації південної України. В Басарабії — в Буджакських степах, Ілько Гаврилюк продовжував свою національно-громадянську працю протягом двадцяти років і був загально признаним провідником басарабських українців.

Ось чому в творах Ілька Гаврилюка знаходимо переважно мотиви визвольної національної боротьби.

„— Ей, мазепінець! О чьом задумался?! Раздевайсь! Голим скарей паджарешся!

І штовхнув Сидора межиплечі прикладом.

Сидір не поворухнувся.

— Іш, кодро казацкое! — просичав політком. І не маючи сили опанувати себе, несамовито вигукнув: — Набросіть старому псу на шею верьовку.

В цей час із гурту виділився Гнат. Він підіхав до політкома й тихо промовив:

— Товаришу комісар. Ця людина — мій батько, звільніть його.

— Как смеете, таваріщ, абрацаться ка мне с падобной просьбой?! В барьбе за саветськую власть нікакой пощади не прізнаю, й сваєво „батька“ на таком бересте павешал-би. Ну, что стаіте?! — вигукнув знову. — Набрасивай верьовку!

Червоноармійці мнялися й ніяково поглядали один на одного.

Сидір враз повернувся й поглядом, повним призириства, вдивився в обличчя сина, затим, над головами людей, пролунав його міцний голос:

— Ну, московський наймите, виконуй наказ! Вішай рідного батька!

Гнат звисив на груди голову, відіхав на бік і тремтів наче в лихоманці; в руках міцно стискав рушницю.

— Ліпшеб земля тебе малого була приняла, ніж мав завдати моїй сивій голові такого сорому! Ліпшеб я тебе власними руками в домовину поклав, ніж мав дочекатися. .“

— Заткні глотку, старий бес! — несамовито скрикнув комісар і накинув старому на шию петлю.

Натовп зойкнув.

Очі всіх звернулися на Сидора. Вигляд його був урочистий і грізний. На Гната в цю хвилину ніхто не звернув уваги, але якби хтось глянув на нього — злякавсяб того блиску, що мерехтів у його очах; зжахнуласяби людина, якби знала, яка лють, яка хуртовина була в його душі. . . За кілька мить сила думок промайнула йому в голові. І зрозумів він, що помилився, що не на боці московських комуністів правда, а тут — на українській землі, серед рідного народу, на рідному ґрунті вона“.

(„З часів боротьби“)

Ось чому переживання його героїв відзеркалюють епізоди нашої боротьби.

„Чому це протириччя? Чому цей розлад у душі мо-

ій? — як блискавка шибнула думка, до болі закусив уста. — „Я не повинен думати про це, не повинен! Треба жертвувати всім, треба бути лицарем, бо того вимагає вітчизна. Тернистим шляхом треба йти до визволення, багацько перепон на цьому шляху, яких не обминеш і не усунеш, які лише мусиш переможно перейти. І не час тепер думати про своє особисте щастя, не час...“ („Тернистим шляхом“)

„Біля церкви зібралися повстанці.

Місяць вже на заході був як скінчили вони християнський звичай похорону. Віддали землі українській її мертвих синів, а самі — живі про живе думали.

— Так щож, братове, змагатимемось далі, чи на тому скінчимо? — голосно запитав Гнат. — Аджеж село наше від ворога звільнили.

— Село наше не вся Україна, — почувлося з гурту.

— А поневіряється наш нарід не тільки в цьому закутку.

В очах Гнатових блиснула радість. Силу велику відчув у собі.

— Так щож, брати-козаки до Петлюри?

І наче шелест по лісі, залунали вигуки зо всіх боків.

— Так, Гнате!

— До Петлюри! До Петлюри!

— До своєї армії, до рідної!

І тоїж таки ночі, коли місяць вже ховався й зірки на небі тремтіли як живі, село випроважало своїх повстанців на святе діло: боротьби за вітчизну.

І в блідому світанку, народжуючогося дня, шлях вимальовувався срібною стрічкою й, здавалося, співав якусь давню пісню про волю. („З часів боротьби“)

Перші свої кроки в літературній праці, робив Ілько Гаврилюк під впливом відомого письменника Модеста Левицького. Від нього черпав молодий письменник перші вказівки і дружні поради. А одною з найважніших порад була — плекання чистоти й краси української мови. Тому мова Ілька Гаврилюка іскриться багатством образів так близьких українській душі. Другою прикметою творчости Ілька Гаврилюка є те, що зберігаючи красу народньої мови він не затримався на рівні етнографічного примітивізму. Його образи артистично викінченні й в цім полягає їх сила.

„Десь у далечині вчувся глухий гуркіт. Зірвавсь вітер, зі шаленою силою влетів межи дерева й закрутив, на всі боки, великими гиляками.

Знову запуркотіло.

Ще й ще, все ближче, все міцніше й враз — оглушливий грім стряс землю. Ліс наповнився якимись новими страшними звуками; якісь таємничі привиди з'явилися в ньому; миготіли іскри межи темних дерев.

Нараз вогнений стовбур — осліпливий, оглушливий, упав серед великих дубів і розщепив одного на двоє. Захиталися, застогнали могутні велетні; болючий плач, пекельний регіт, дикі крики рознеслися в повітрі й перекинулися з краю в край по всьому лісі.

Грізно й страшно дивиться чорне небо. Без перерви, без втоми кидає воно на ліс силу блиску й вогню; запалює сині полум'я, й крає просторінь червоними, гострими стрілами. Хтось свистить диким посвистом, хтось вигукує божевільним голосом. Хтось ганяє в густому темному лісі, когось шукає тут і там, гасає по землі, стрибає догори, шмигляє між кущами й крутиться в повітрі.

Хто виє так моторошно? Хто голосить таким розпачливим голосом? Хто стогне передсмертним віддихом?

Нема відповіді.

І нема де подітися, нема куди сховатися.

Страшно! Страшно в лісі в цю темну безпросвітну ніч“. („Ліс“)

„Шумлять верхів'я, скриплять гнучкі стовбури, полохлива розмова розходитьсь по узліссі, перекидається до берега річки й відбивається у стінах старої напівзруйнованої гуральні. І коли місяць, на довший час, виглядає зза хмар, здається, ніби якісь велетні заглядають у вікна будівлі, ніби шукають за чимось, і ніби зворушують якісь таємничі тіні, що до того спокійно спочивали на плесах.

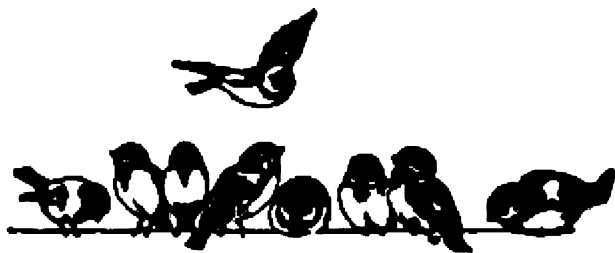
І здається Гнатові — ніби щось оживає... щось ворухиться... дихає... Ніби відкривається перед ним якась невідома сторінка життя, що вже колись тут від-

бувалося, й тепер знову повторюється, і знову шукає за тою волею, що десь камінем лежить на дні глибокому...“ („З часів боротьби„)

Літературний дорібок Ілька Гаврилюка досить значний. „Наболілі душі“, „Молоді парости“, „Тернистим шляхом“, „Влада Темного“, „З часів боротьби“, „В темну далечінь“, „Брат Антоній“, „Незабутній“, „Велетень духа“, „Контрасти“, „Малюнок життя“ — ось назви повістей і збірок новель Ілька Гаврилюка.

Нова збірка його новель, яку оце випускає в світ видавництво „Життя“ має до певної міри значіння символічне. Виходить вона тридцять років після того, як появилось в друку перше оповідання Ілька Гаврилюка. В тяжких обставинах, в яких живе тепер український нарід, цей факт нехай буде маленьким прикладом живучости нашого слова й безпереривності світлих традицій нашої боротьби.

М. Ковалевський.

СІЧЕНЬ

У степу безкраїм шаленіє завірюха.

Без упину, без перерви, в різних місцях піліймаються купи сухого колючого снігу й женуть одні за одними наче істоти живі. Набіжать, обіймуться, покрутяться на місці, кинуться ліворуч, стрибнуть праворуч і впадуть до землі, щоб за хвилину знову схопитися й знову, під гучний по-свист вітру, продовжувати свій шалений танок.

Все більше й більше ростуть намети снігу, й все тяжче нашим змореним коням, але мусимо їхати — мусимо тікати з рідного краю на чужину. Такої ночі тільки й була надія не попасти до рук ворогів.

Лютий холод проймає все тіло, хочеться десь спочити але навкруги така темна чорна ніч...

Наче десь дзвонять...

Чи це десь у селі подають чутки подорожнім? чи наше загострене уявлення породжує ці звуки?

Ідемо на дзвін, а думки все біля рідного краю, біля рідного люду

Там усе загибало.

Чужинці, що брутальною силою захопили владу над багатою землею, руйнували її та нищили вкрай. Вони своїм безглуздим керуванням довели одну з найбагатших держав світу, до повної руїни, а нарід до людоїдства.

У пишних і веселих колись містах було страшно наче в дикій пустелі: вулиці й всі будинки кожного вечора затоплювалися в цілковиту темряву; не було палива, бракувало хліба; не вистачало на водопроводах води. З наступом сутінок небезпечно було виходити з хати; кожного ранку, на вулицях, знаходили забитих і ограблених; жах і божевілля охоплювало людей.

Моральна й чиста колись молодь, псувалася тепер в край. Відчинялися притони нечуваної розпусти, й в ці притони прожогом кидалися навіть ті, що ніколи раніше про це не мислили, щоб забути про страхіття й жах сучасної дійсності. Загальний моральний занепад опанував народ. Культура, мистецтво, чемність, вихованість, усякі моральні засади, все, що набувалося віками, розвіялося наче дим, і залишилася людина-троглодіт, людина-звір.

Страшна боротьба провадиться за кусень хліба, за поліно дров, за глечик води. Голод і холод панує над обірваною і здичавілою масою. Діти гинули як мухи, де-яких убивали навіть свої, збожеволілі від голоду, батьки й пожирали теплі тільця не розуміючи, що чинять.

Оттак від Чорного Моря й до Московщини, від Галичини й до Каспія поневірявся й гинув український нарід.

Які-ж тяжкі, які нестерпно болючі ці думи. Якою страшною, якою довгою здається ця подорож нам — змученим і знервованим.

Десь блиснув вогник.

Напруженими очима вдивляємось у темряву... ще один... радісно забилося серце: спаслися! Зараз загірємо, спочинемо.

Хто знає як привітає нас доля на чужині? Але думка, що ти живий, не боїшся, що прийдуть чекісти, що схоплять, замучать, розстріляють — наповнює груди спокоєм.

Ми в містечку; вогник у корчмі. Вже пізній час, і в корчмі лише троє людей. Завтра мусимо з'явитися в поліції, на нас чекає тяганина, але поки ми в теплій хаті й вечеряємо в темному куточку корчмарської горниці. Імо звичайну страву й згадуємо, що завтра свято — завтра Новий Рік.

В Україні в ці дні, ще недавно, бувало так радісно, так мило: щедрували, водили „козу“, метушилась „Маланка“, виставляли „Ирода“, ходили з хати до хати хлопчики — посівали. І так любо було дивитися, коли якийсь мале хлопця виймало з кишені зернятка, сіяло по хаті й приказувало: „На щастя, на здоровля, та на нове літо! Роди Боже жито, пшеницю і всяку пашницю. Будьте здорові з Новим Роком!“... або: „Сито, сито кидає жито, куди махнем там і хліб знайдем; а з того колосочка буде борошна бочка! Ми того бажаємо, зі святами поздоровляємо!“

Минулого привиди. Вони передо мною як живі, про-

ходять, будять у душі спомини про щасливі дні юнацтва . . . І тепер, коли минуло стільки років, коли так багацько пройшло тяжких переживань, все це стає таким дорогим, таким милим і безмежно рідним.

Минули роки. Пройде їх ще, й може не мало на чужині, але все-ж не кидає надія на майбутнє щастя.

Ліг на лаві біля груби, вкрився кожухом і вчув, як приємне почуття спочивку розлялося в тілі . . . Опускаються вії . . . думки снуються в утомленій голові й пливуть пливуть . . .

Згадується відступ із Київа. Героїчна була боротьба. Тисячі українських патріотів гинули за визволення рідного краю, але жертви були хвилево марні, бо ще не весь український нарід був усвідомлений, ще не весь повстав. Гноблений віками, він ще не весь розумів, яким він колись був, і яким мусить бути; він ще не весь розумів велич національного відродження. Спантеличений, приголомшений віковичними утисками, в більшості своїй лише придивлявся до подій, а іноді навіть ішов у лавах своїх гнобителів.

І падали в нерівній боротьбі тисячі свідомих і щирих синів України, крок за кроком відступали перед лютим ворогом, і знову вже велася боротьба за наш славетній золототверхий Київ . . . Запекла боротьба! На полях, де колись пишалось золоте колосся, по гаях, де колись бреніли співи пташинні, по околицях, снігових байраках, засіли москалі й палять зі своїх гармат, та руйнують без жалю давню пишну столицю. Моторошно виють важкі стрільна, падають і падають, і руйнують, на своєму шляху все. Валяться будинки, розлітаються на тріски телеграфічні стовпи й дерева; падають по вулицях забиті й ранені; від запалених і зруйнованих будинків усе місто вкрилося димом і пилом; тріск і скрики наповнюють повітря, жахливий гомін лунає над сполоханою землею . . .

Я стою на подвір'ї софійського собору й бачу, як одна граната вдарила вже в баню віковичної української святині: пробито стіну, розбито вікна, понівечено образи.

Звірі! Вони не жалкують навіть святинь! У засліпливій люті своїй вони хотілиб зруйнувати всю землю українську, абй тільки панувати над її народом . . . Але що це? Звідки це? По подвір'ї повагом іде старий, кремезний, біловусий козак, очі його світяться таким молодечим завзяттям. Він на-

близився до мене, взяв за руку й сказав: „Ходім, сину“. Я не міг промовити й слова, здивований, мовчки йшов за старим козаком. Він вів мене на гору до дзвінниці; пройшли кілька сходів, зупинилися біля візантійського лева й дивилися у вікно за береги синього Дніпра.

І враз старий випростувався, з юнацькою силою потряс пласуком у бік ворога і голосом міцним як гуркіт грому вигукнув: „Горе вам, поганці й насильники! Ви сотнями років гнобили нарід український, калічили його розум, вбивали його душу, тепер руйнуєте його міста, святині, хати! Нищитесь його самого... Але не буде цього, не буде до віку! Дорого ви заплатите за ці знущання, не проститься вам загиньбель українських святинь. Прийде час порахунку й помсти!...“

Якусь мить по тому він стояв мовчки, міцний, величній, і очі його відбивали искрами. Згодом повернувся й промовив: „Підем, сину, нехай дзвонить, на віковичній святині нашій, могутній „Рафаїл“, і нехай сповіщає всьому світові про нечуване злочинство, по всьому світі нехай рознесе волю й бажання наше.“

Швидким кроком він підіймався все вище й вище, нараз зупинився, міцною рукою схопив мотуз і зворушив серце велетня.

І понеслися могутні дзвони від землі київської в безмежну просторінь, і понесли зі собою звістку усім народам, що земля українська охоплена кривавою боротьбою за своє визволення, й що нарід український не вмер і не вмере ніколи, й що він не залишить боротьби за свою честь і волю доти, доки не стане справжнім господарем на своїй землі.

Дзвонить могутній велетень і посилає вісти про те, що злий ворог московський лютує у великій, багатій і напричуд гарній землі, бруднить її, руйнує, глумиться над її святощами й усім її народом. Він сповіщає болючу правду про ті кривди, які чиняться українському народові, й звертається до тих, хто ще не втратив чести й сумління й може допомогти встати своєму народові.

Зо всіх боків величезного міста підіймаються вогняні язики, від реву гарматного стогне земля, але ніщо не може заглушити пророчого дзвону... Він співає про діла й минулу славу наших прадідів, розповідає про героїчну боротьбу правнуків і пророчить величню будучину скривавленій Україні...

Вдивляюся на пам'ятник великого Богдана. Що це?... Яке чарівне видовище внизу! Скільки барв, руху!...

Це-ж наше військо, те, що любило край свій рідний над усе, яке в боротьбі за вітчину й рідний нарід вкрило себе невмирущою славою. Воно знову ожило, його розбудив віщий голос святої Софії... Мають прапори й корогви над головами козацтва, на першому місці гордо підноситься білий бунчук гетьманський, сурмлять сурмачі, виблискують крицеві списи...

Похід все ближче й не видно йому кінця-краю. От вже біля входу до собору. Гетьман зупинився, й за ним стало все військо. Басує під ним чудовий огирь білий, блискає вогневими очима ніби відчуває, що тримає на собі славетнього вождя українського народу — гетьмана Богдана. В одній руці тримає гетьман булаву, вітаючи нарід. Міцна постать його та енергійне обличчя відбивають непохитною, незломною волею. Барвисті одяги старшин, живі пишні фарби козацького вбрання, оздоблена коштовними самоцвітами зброя, вбірають очі, будять завзятість і породжують бажання віддати життя за батьківщину й обороняти її до останнього віддиху.

Нараз усе затихло.

Гетьман звернувся до народа: „Тяжкі часи переживаєте, але ще не вмер дух козацький, ще живе слава наша колишня, нехайже вона вас натхне й провадить до боротьби з лютим ворогом. Згадайте, як ми, в свій час, боронили права і вольности наші і перемагали, так само переможете й ви. Ставайте в лави українських борців і сміливо йдіть на захист рідного краю, на захист своєї потоптаної національної чести. Бороніть свої землі від займанців-чужинців, бо тільки ви, що з поконвіків поливали її своїм потом і кровю є правними господарями на ній. Ворог не визнає ніяких законів крім сили п'ястука, проти них мусите поставити власну силу. Годі далі бути рабами на своїй землі, невольниками у своїй хаті. Поставте собі лише одну мету: Вільна суверенна держава, боріться всі за неї й ви переможете“...

Ще щось хотів сказати славетній гетьман, коли враз страшний вибух покрив усі звуки. Тяжкий стріл ударив у дзвінницю, зі страшним гуркітом посипалося каміння, цегла, поторошені сходи; застогнали всі дзвони й зідливий, сірий пил заволік очі...

Я прокинувся...

Хтось гучно й настирливо гримав у двері корчми. Бла-

гословлялося на світ. Перед очима ледве вимальовувалися бліді контури різних хатніх річей і нагадували болючу дійсність.

Це був лиш сон...

Славетній гетьман, все лицарство козацьке — лише привиди минулого...

Нехай привиди, але ці привиди живуть у наших душах і не вмруть ніколи.

Історія твориться без упину; вона день-у-день заносить все до книги життя, й на сторінках своїх розкаже народові українському про всі кривди, які чинилися йому, про всі знущання над його: „святая-святих.“ І прийде час, коли ці страждання зрозуміють усі сини українського народу, й всі тоді візмуть міцними руками зброю, і, як один, в національному зриві, повстануть за покривджену вітчину.

Шалійте безбожні поганці! Втішайтеся, що обернули в руїну славетній і благословений край! Радійте, що в засліпливій люті своїй знищили красу і радість життя, але те чим жив нарід український віками — його душу, не вбете. Вона як фенікс буде народжуватись з під кожної руїни й світитиме палаючим сонцем.

Ми зараз на чужині, ми вступили в тяжке становище емігрантів, але й тут, під тягарем жорстоких обставин і болючих переживань, ми заховаємо нашу святу любов до батьківщини, й сильну віру в кінцеву перемогу. Відси — з чужини, ми будемо охороняти живу душу нашого народу, направляти його й показувати правдивий шлях до щасливого й незалежного життя.

Настане час і ми повернемося, щоб злитися в братерських обіймах на звільненій і оновленій землі.

Настане час, і могутній Тризуб, що над Україною повстав, засяє над нею на віки.

ЛЮТЕНЬ

Вечір.

Тихий вітер стелить по вулицях ніжний блакитній покров. Від часу до часу він, наче забавляючись, підійметься вище, забере з даху хмаринку чистого снігу, жбурне нею на засохле віття, засипле перехожих, і знову спокійно крутить у повітрі легкі сніжинки, і знову вкриває чистою наміткою холодну землю.

Я вже давно не був у великому місті, й, прибувши зі села, дивлюся, як відразу все змінилося. Наче інший світ: нема маленьких хаток, нема вузеньких вуличок; тут все велике, довге й рівне. Я слухаю охоче викрики візників, гуркотіння трамваїв, гудки автомобілів і веселий радісний сміх.

На моїй нещасній вітчизні його не чути, там тепер не сміються. Горе й нужда запанували серед рідного народу.

За освіченими вікнами великого будинку чути музику...

Захтілося бути серед великого натовпу, чути веселу гучну розмову, бачити людей; я так занудився на самоті. Не вагаючись, зайшов до театрику „Музик-Голь“.

— — — — —

За кілька хвилин на кон вийшов молодий в чорному юнак. Коли він приклав до грудей скрипку й провів по струнах смичком, я вчув талановитого музику й подумав: чого він тут? Невже з-за шматка хліба? При перших звуках його скрипки для мене зчезло все: і слухачі, й естрада, й тяжкі душевні переживання; я бачив лише натхнене обличчя музики, й слухав ту казку щасливого життя, яку розповідав він мовою звуків... Нараз зі скрипки вирвався звук повний стогону й голосіння, почувся брязкіт ланцюгів; когось ведуть на муки, хтось має загинути й голосить розпачливо душа...

І в цей час з боку чиясь весела розмова і цинічний притишений смішок.

Який гидкий контраст! Неначе гострими шпильками колола мене ця розмова й цей цинічний сміх.

Музика скінчилася.

Ї повернувся праворуч і вдивився в обличчя двох пань, які так скрійно порушили мій душевний настрій. І побачив обличчя такі ще молоді, але вже розмальовані; якоюсь ранньою передчасною розпустою віяло від них.

Невже тут усі такі?

Вийшов до фойє й став придивлятися. І не було жадної — щирої, правдивої, природньої. Це були молоді панни й пані з очима, що все знають, які живуть лише фізичним вражінням, що захоплюються до забуття ріжними фокстротами, шімами, чарльстонами, що розворушують цинізм і похоть! В таких душах не шукай натхнення, їх ніколи не захоплювала поезія, й ніколи не підносились вони мріями високо за хмари. Їхньої душі не зможуть зворушити: ні геніяльні сімфонії Бетовена, ні добірноніжні вальси Шопена, ні натхнено-мрійні пісні Лисенка, ні чуло-настроеві композиції Чайковського.

Це не наші поетичні панни й жінки, які вміють відчувати красу й поезію, які можуть думати над прочитаним твором і відчувати, як свої власні, переживання героїв. Ні, це не ті гарні й ніжні панни, які люблять мистецтво, які, наче гарний соняшний день, носять за собою: красу й чари, радість і веселкове сяйво...

Геть відси! Хутчій на свіже повітря, до синього неба.

Вийшов.

Була тиха, ясна ніч. Повільною ходою йшов подалі від осередку, туди, де було обмаль людей.

У голові воскресали спомини на причуд-гарної старовини, коли в українських оселях будувалися будинки зі стильовими колонами й затишними ганками... У сріблі снігової мережки — вікові парки... У старосвітських ватранах рожеві вогні... Лунає пісня... Хтось ніжний і чулий торкає струни стародавнього струменту й розповідає про те, як тоді кохали, як переживали...

Все минуло...

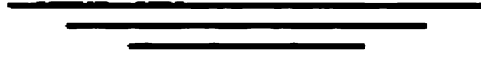
Вмерла старовина...

Увійшов до загороднього парку. Так тихо, так спокійно в ньому. На довгій алеї стоять стрункі, присипані снігом, тополі, високо підіймають свої горді голови й задумливо дивляться до зірок, ніби запитують:

„Що-ж там — у височині? Що чекає на людскість там — за межами безкрайої таємничої блакиті.“

Мовчать небеса...

Таємність вічності незнана на землі, й не відкривається нікому.

БЕРЕЗЕНЬ

У великій затишній кімнаті сидить біля диточого ліжка молода жінка, й смутними очима дивиться на свою одиначку-доню.

Втративши уявлення про час і просторінь, вона, всією істотою, перенеслася в інші місця й до інших людей. Вернулася думками до тих часів, коли сама бігала босими ніжками в коротеньких убранячках, і так, як і її доня, росла під захистом своєї родини.

На дворі весна.

Той час коли з першим відблиском весняного проміння, з першим подихом ніжного теплого вітерця, в жилах жвавіще переливається кров, вітають бадьорі думки в голові, широким зором охоплюєш всесвіт і душа співає дзвінки й могутні гімни.

Але чому на очах жінки сльози?

Вже не одна весна завела в надіях, вже кілька їх минуло в тяжких переживаннях на чужині. І от тепер, коли менш за все хтілось-би думати про минуле, воно — як на те — встає перед очима; навертаються думки на пройдені шляхи й на, майже, затерті забуті стежки.

Жінка підвела втомлене обличчя, струсила головою, наче хтіла одігнати від себе тяжкі переживання, й підійшла до вікна. У квітнику вже цвіли оранжеві корони, вони звісили свої голови, й, ніби, ховали в собі якісь затаєні думи.

Зі сусідньої кімнати доносилася тиха й журлива мелодія... Хтось оплакував втрачені дні, хтось журився й тривожився за майбутність.

Жінка відчула в душі своїй болючу пустку; ніби щось відломалося від серця... До розпачу дійшла душа...

Вона впала головою на підвіконня й заплакала.

Відчинилися двері й на порозі станула постать її чоло-

віка. Він підійшов до неї й лагідно, зажурено запитав: „Знов?“ І поклав руку на її волосся.

Вона підвела голову й тихо промовила:

— Не здолаю прогнати з душі своєї отту журбу непереможну; дні, місяці, роки минають і я вже їх не рахую. Все переді мною тьмяне, бракує енергії, і вже не почуваючи живу...

— Бідна моя! Тим чим страждаєш ти зараз — страждають тисячі, а несвідомо страждає весь наш нарід. Всім нам суджено ці тяжкі часи переживати.

— Як-би ти знав, як тяжко носити в грудях оту безмежну журбу. Я дивлюся на нашу доню й серце обливається кровю. Який тяжкий шлях перед нею. Вона вродилася на чужині, в безпросвітні дні еміграції, й хто знає, як і де буде жити вона далі. Ти завжди казав мені, що треба жиги чесно, свідомо, працювати, не покладаючи рук, для рідного краю й для добра нашого народу. Ми так жили й так робили, й таких людей не мало. Ми були й є між ними, але чому саме серед них найбільше нещасних? Чому це так? І коли припиняться ці страждання? Чому саме ми, у своїх самотніх стражданнях, мусимо випити ту чашу горя й жаху рідного краю, в той час, як винні в цьому бенкетують на його руїнах безкарно? Ти мені завжди казав, що є Вища Сила, яка керує всім, яка все бачить, все знає. Чому-ж тоді вбивство сотень тисяч невинного українського люду лишається непокараним? Чому ця Вища Справедливість мовчить?

— Рідна моя! Я розумію тебе, — відповів він тихо. — Я розумію, що ти змучилась, зневірилась, але ще не все втрачено й не треба губити надії. Ти знаєш як тепер відроджується й кристалізується дух нашого народу. Хіба це не є заporукою, що врешті цей відроджений дух перемаже, що утвориться нове життя, про яке ми мріяли протягом покоління, і за яке змагалися.

Нараз він повернувся.

У ліжку сиділа їхня дитина й кликала його; її гарненьке личко було звернене до нього й світлі блакитні очі дивилися в його обличчя.

Він схопив її на руки й ніжно притулив до своїх грудей. Дівчатко обняло його за шию, цілувало й приказувало: „Тато! Татуню!...“

Ніжна радість розлялася в його грудях, і вірою в людину наповнилася душа.

— Дивись! — звернувся він до дружини. — Ось росте майбутня людина. Ми повинні розвинути її духові сили, прищепити їй любов до всього доброго, гарного, ідеального. Я вірю, що всі ці діточки, які виростають в обставинах наших днів, загартують дух свій, і виростуть сильними й енергійними людьми. І як не ми, то вони докінчать те, що ми почали, й зроблять радісним і щасливим життя на нашій вітчизні. — Посадив дитину на руки дружини.

Вона притиснула головку доні до свого обличчя, й відчула теплу радість материнства; відчула, що зникає в душі пуста, й знову в ній загорається іскра любови до людей.

Малятко дивилося на неї закоханими очима й тихо промовляло:

— Мамусю! Найдорожча моя мамусю!

Мати слухала цей лагідний голосочок, дивилася в безгрішні оченята, й від глибокого зворушення не могла промовити ні слова.

І так вони сиділи якийсь час і відчували, як в душах їхніх обіймалися: журба й радість, горе й щастя.

Згодом він підійшов до неї, поклав на її голову руку й чуло промовив:

У тихих радощах нашого родинного життя, ми будемо заспокоюватись від тяжких переживань. Любовю — жертовною любовю до нашої нації, до нашої землі, ми будемо творити культ сили, яка приведе нас до повороту. Рідна земля нас привітає, пригорне, потішить. Там ми будемо щасливі, цілком щасливі. Лише перетривати. Лише перетривати...

І жінка відчувала як від слів цих переконливих, натхнених, залишає її смуток, як заспокоюється серце; як радістю наповнюється вся істота.

А він все стояв біля неї й чуло задумливо проводив рукою по її волосях.

КВІТЕНЬ

Бірюзове небо так близько від землі, що, здається, торкається високих дзвіниць церков; темною кереєю воно вкрило все місто з краю в край, і безупино кидає зі своїх глибин ясні зорі.

Далеко за містом — у полі парує й зітхає свіжа земля; в ній досягає сила, що має дати життя квітам і запашним травам.

Земля, в ці весняні ночі, живе життям воскресним, і до такого життя кличе людей.

На високій дзвінниці собору пролунав дзвін; за ним другий, третій, і враз загуло по всьому величезному місті.

Наступала свята північ.

І тут, і по всіх християнських землях в цю величню ніч гудуть дзвони і передають людям радість Христового Воскресення. Лунають дзвони навкруги мене в цьому великому чужому місті, й так багацько збуджують дум...

Ринуть спомини про юнні дні в рідному селі, коли так легко й радісно жилося, коли душа поривалася до всього чистого, світлого й вимагала добра. Радістю наповнюється вся істота, й відчуваю, яка чиста, яка проста ця радість, яка велика й безкрая.

Кілька хвилин забуття й обставини сучасності знову нагадують, що ти на чужині, що ти вигнанець, і знову життя важким тягарем навалюється на рамена, гострими пазюрами впивається в серце. І знову перед очима тяжкий стан емігранта.

Весь час пройшов у боротьбі, без відпочинку без щастя. Може й хтів-би коли зупинитися, спочити, пожити власним життям, пошукати свого особистого щастя, та — ба! Голос сумління що-дня нагадує про близький а всежтаки далекий, рідний край і рідний нарід і наказує: „Іди! Працюй! Змагайся! І коли вернешся додому, тоді й зазнаєш кращих днів, а тепер іди вперед.

І йшов.

І ніби у відповідь у церкві залунав святий урочистий спів: „Христос Воскрес із мертвих, смертю смерть здолав, і тим, що в гробах, життя дарував“.

І високо під хмарами йому відповідає радісний гомін. То дикі гуси летять довгим гужем. Вони простують до рідних осель і про щось голосно і радісно розмовляють. І відчувається в їхній розмові щось близьке, рідне й таке пожадане. Прислуховуюсь і відчуваю, як ще більш міцнішає воля, як окрилюється душа . .

Сміливі й дужі мандрівники! Ви простуєте до моєї батьківщини, до землі світлого сонця, до зелених чарівних лісів, до степів безкраїх, до бистрих річок, задумливих ставків. Ви перенесли всі поневіряння, перемогли всі перепони, й вже недалеко від своєї мети. Вже хутко віковічні бори вітатимуть вас своїми шумами; приймуть вас у свої ласкаві обійми розкішні поля; зелені високі очерети будуть співати вам свої пісні чарівні; срібні води бистрих річок і тихих озер будуть обмивати ваші пишні вбрання й шепотітимуть до вас слова кохання.

Летіть-же ви — сміливі й могутні до мого рідного краю, вітайте його від нас, покривджених, але духом сильних і незломних . . .

— — — — —
Гудуть, співають великодні дзвони!

У таємничих глибинах ночі відчувається радість Святого Воскресення. І душа рветься у височінь, обіймає духовим зором всесвіт і прислухається і чує: „Воскресення день, просвітимся люде“.

Так. Просвітимся й будемо братами. І зникне ворожнеча серед народу нашого, й воскресне тепер скривавлена, оганьблена батьківщина наша.

— — — — —
Ллються без краю величні великодні дзвони, такі близькі, такі рідні моїй душі.

Лунайте-ж воскресні дзвони! Лунайте й навівайте народові мойому спомини про його величне минуле. Будіть приспаний лихоліттям дух його. Нехай не хилить він голови своєї перед лютим ворогом, бо наближається час, коли воскресне.

ТРАВЕНЬ

Ген-ген простягся, зеленим килимом, луг.

Мальовничими купками розкинулися по ньому: перій, мишійка, мітлиця, й шелестять-шелестять ніби якусь таємничу тиху розмову провадять. Яскравими взорами розсіялися різнобарвні квіти й вдивляються своїми голівками до срібних озерець. Повітря чимось надзвичайно бадьорим наповнює душу, і бе пахощами в груди.

„Весна! Весна!“ — гудять біля вух працююниці бджоли, літаючи з квітки на квітку й вибіраючи волохатими дзьобиками пахучі соки.

„Весна! Весна!“ — дзизчать красуні-стрекози, пурхають без упину жваві та веселі, й переливають на прозорих крильцях своїх соняшні блиски.

„Весна! Весна!“ — шепочуть ніжні лугові квіти, й посиляють тонкі пахощі в тепле весняне повітря.

Вудвуд блиснув перед очима золотою короною, опустився недалеко на викошеній полянці й бігає сквапливо, й сяє золотом, і переливає чорним оксамитом, веселкою пурхає на сонці й вабить очі живими розкішними фарбами.

І так вільно на душі, таким молодим і легким видається тіло, наче літаєш сам і співаєш величні гимни матері-Природі.

За горбком вчулося kleпання кос.

Які рідні звуки!... Згадалося село на рідній Волині, луки за селом, і ніби бачив себе босим хлопчиком серед товаришів, коли носився на випередки з вітром, коли пурхав разом з метеликами по лісах, гаях, луках і городах.

Туди, туди де kleпають коси, хутчій, там рідні люди!

Кілька хвилин — і станув на горбочку... Яке розчарування! Не чути мови рідної, не видно сорочок вишиваних, немає стьожок барвистих...

Смагляві люди у вузеньких білих штанах і довгих по коліна білих сорочках косять сіно.

Mai înainte! Mai înainte moșule!¹⁾ — вигукнув один із молодих косарів, наступаючи на старого, що вів перед.

Старий наче не чув: ішов поволі, рівно широко ступаючи, й ретельними, міцними рухами клав рівні покоси. Гостра коса блискала на сонці й мелодійно дзвеніла в його руках.

Нараз він повернувся...

Ряд закінчено.

— Ah se bine-mi pare!²⁾ — вигукнув завзятий парубок, що йшов за старим, дивлячись на товсті зелені ряди. Решта косарів докінчували свої ряди й вирівнювались за проводарем.

— Dragă Gheorghe, tu ne-ai adus apa rece?³⁾ — звернувся старий до когось у долину.

— Am adus! Am adus, uite e aici!⁴⁾ — почулося звідти. І з кущів вийшов, з глечиком у руках, невеликий хлопець.

Старий напився, обтерся рукавом, погострив брусом косу й почав новий ряд. І знову співали дзвінку пісню коси й знову шумом своїм полохали відгодованих перепілок.

А косарі, то вигукуючи, то жартуючи, знай, підганяли один одного й все поспішали, бо завтра свято...

Десь здалеку загуркотіло.

Якось враз, зі сходу, з'явилася велетенська чорна хмара й хутко наближалася.

Загуркотіло міцніше й хмара заволокла небо. І все ближче, й все нижче насувалася вона. Ось пролунало грізне гуркотіння вже над головою косарів; мить — і з осліпливим блиском у землю впіявся грім.

Старий глянув на небо, перехрестився й звернувся до інших:

— Lăsați băeți, destul! Tot ploaia nu ne va lăsa să terminăm. Imi pare rău, doar mâine e Sf. Treime.⁵⁾

Знову глянув на небо й нехотя промовив:

— Hai! să plecăm acasă.⁶⁾

---

¹⁾ Вперед, вперед, діду!

²⁾ Ах, який я радий!

³⁾ Дорогий Юро! Ти приніс холодної води?

⁴⁾ Приніс! Приніс! Ось вона.

⁵⁾ Залишіть хлопці, досить! Однаково дощ не дасть закінчити. Жаль, але завтра Зелені Свята.

⁶⁾ Гайда! ходім до дому.

З хмар капали рідкі великі краплі.

За яких пару хвилин гострий блиск знову розкрояв небо й синім полум'ям охопив пів обрію. Довго й моторошно гуркотів грім, і враз зі силою, від якої здригнулася земля, вдарив у лісі й залопотів безпереривним дощем...

Промоклий, я підійшов до громадського колодязя, й в хаті сторожа пересиджував непогоду.

За годину прояснилося. Знову стало чисто-синім небо, й знову світило сонце, яке вже котилося до заходу й міняло свої барви.

Вертався додому смерком. Ішов повз великий монастирський сад і стежив за невловимими рухами швидких ластівок. Захоплений відблисками згасаючого дня зупинився над водою. Наче сни впливали спомини й линули далеко-далеко, туди — до рідного краю, до рідних людей...

На небі засвітилися перші зірки. Згадалися минулі роки, згадалися чисті, бистрі води річечки Слиновки й такі-ж відблиски у воді від срібних зірок, і все все... Невже все минуло й не вернеться? Чого в грудях моїх так боляче щемить? чого так розхвильовано бється серце? Воно згадало радість минулу, життя серед рідного народу, його теперішню недолю.

Завтра Зелені Свята...

Як чудово, як весело ці дні святкують в Україні.

Прикрашають клечанням горниці, хати, стодоли, брами; встелюють травою, насильками та лепехою долівки й підлоги. А ввечері, коли земля, наче завітчана дівчина, палко дихає пишними грудьми, збираються веселі гуртки дівчат, і зо сміхом та співами провадять час біля річки, кидають у воду вінки, ворожать чи скоро вийдуть заміж... А по ворожінню: знову сміхи, співи, забавки, жарти...

Місяць розливає без краю свої чари, й пливе чипляючись за верховіття срібних тополів, ховаючись у густих кучерявих вербах, падаючи живими відблисками на воду; медовими пахощами наповнене повітря; хвилюються груди, палахкотить кров.

Ночі весняні! Українські ночі срібні! Які-ж ви чудові!

І з невеличких білих хаток, і з пишних розкішних палаців вириваються люди, щоб упитися вашою красою. У розкошах ваших забуваються злидні, горе, біди, бо всіх однаково приймає в свої палкі обійми напричуд-гарна весняна

ніч. Усіх вона однаково пестить: і бідних, і багатих, і молодих, і старших, для всіх у неї досить чарів і подарунків.

Там, де схилилася низенько верба над водою, захова-лися в густих віттях Василь з Марусею, й тихо шепочуть, і бояться, щоб хтось не підслухав, не пізнав таємниці їхніх закоханих сердець. А хто почує? Біля них немає людей, лише десь недалеко тьохка соловейко, та тихі верби віттям колишуть...

Андрій із Галею забралися в затишний куточок під ко-пицею сіна. І сидять пригорнувшись одне до одного, й мов-чать... Що їм говорити, коли така зрозуміла мова молодих чистих душ. І так під шелест листя та під спів соловіїв, вони дивляться один одному ввічі й ненадивляться й не на-любуються... Десь хтось вигукне, або пугач закричить, — здрігне Галя й ще щільніше притулиться до свого коханого.

„Зіронецько моя! Не бійся, яж із тобою“, і знову замов-кнуть... І так радісно бється в грудях серце, такими світ-лими мріями вітають у голові думки...

А трохи далі, під широкою гиястою липою, раюють Гнат із Оксаною. Давно вже любить її Гнат більше за життя своє, а на освідчення все не зважувався. А сьогодні — ста-лося: пролунало над вушком Оксани соромливо-тихе: „кохаю“.

„Ой, скільки-ж то щастя!“

Почервоніла, затулила вуха долонями, наче не хоче слухати, а в самої на душі наче янголи співають.

— Оксаночко моя! Люба моя! Я весь час думав про тебе й марив про нашу долю. Які-ж ми будемо щасливі. Ціми днями почну хату споряджати, садочок насажу, коней куплю, а в осени поберемось. Оксана худібку приведе, хату прикрасить, квіточки порозводить, і сама буде як найкраща квіточка серед свого добра.

Лагідно обіймає її й тулить до свого обличчя, а вона все більше хвилюється й щасливими очима дивиться до неба.

А місяць, як на те, ще більше, ще завзятіше лле свої чари на зелену пахучу землю, й живим сріблом перелива-ється на темній воді; тихо розмовляють проміж себе куче-ряві верби, таємничо шепочуться срібно-листі тополі, й дзвінко ллються з молодих грудей чарівні звуки української пісні... Бе в груди ця пісня й Васи́леві з Марусею, й Ан-дрієві з Галею, й Гнатові з Оксаною, й кличе до гурту.

Схоплюються вони й поспішають до веселого товариства — радісні й щасливі...

І біля річки, де так ясно зіроньки сяють, де бадьора ясна молода весна у вінках зі срібного саява, гуляє щаслива молодь, і немає на світі дорожчого скарбу для неї, як ця, сріблом гаптована ніч.

Гуляє ця щаслива молодь до перших півнів, а там — проспівують вони, і мандрує кожне до своєї хати на спочивок. Але довго не спиться їм — щасливим і молодим; ще довго кожен із них марить про майбутнє, засинає зі щасливою посмішкою й бачить у сні свою длю, яку й не обійдеш і конем не обідеш...

Як це недавно ще було в Україні. Як недавно...

Краю мій любий! Люде мій рідний! Скільки милості, скільки ласки й любові мав до вас Творець, коли наділив такими розкошами природи, такими багатствами земними, такою красою весняних ночей. Чому-ж у тобі, рідна Вкраїно, стало життя таким суворим, тяжким і жахливим б...?!

Хижі скрики, гуркіт зброї, страшний терор, кланцання голодних зубів, розвіяло лісові таємниці, знищило місячні чари, розбило поетичні народні звичаї. Натомість чужинці поставили міську вулицю з московськими фабричними часгущками, гармошкою й розпустою.

Наш цвіт сільський — наші дівчата, були скромні, поетичні, ніжні й сильні, вони кохали щиро, віддано, ідеально; вони не знали гидоти фабричних фліртів, розпусти й цинізму московських салдатів. Це були чисті, барвисті квіти, які наповнювали красою наші села, які наповнювали яскравим світлом серця нашого парубоцтва, які навівали натхнення у душі поетів, письменників, музиків і артистів.

Ці квіти чисті — зівяли під брутальним знущанням гнобителів, а старші доживають свого віка в жахливих обставинах сучасності; згадують щасливе минуле й тужать за своїми чоловіками, братами, синами, які полягли в боротьбі за волю й долю, чи відступили, розбиті й змучені на чужину і не знають, коли скінчиться їхнє горе, коли прийде край усім мукам.

О, прйде! Настане ще та щаслива пора, коли ми обіймемо один одного на рідній звільненій землі.

Нехай ми на вигнанні, нехай поневіряємось, алеж ми ще

живі. Чуєте ви, що загарбали землі наші, що знущується над нашим народом?! Ми ще живі! І настане ще час нашого повороту!

Бенкетуйте на руїнах, тіштеся своїм беззмистооиним життям, але пам'ятайте, що живі ще сини України, що б'ються ще їхні серця у наболілих грудях. Знайте, що вже не довгий тернистий шлях перед ними, й вони пройдуть його бадьоро й хоробро.

Вони ще прийдуть і переможуть!

ЧЕРВЕНЬ

Зелене поле-море.

Пливуть на ньому тихенькі хвилі й лагідним шепотінням розповідають про таємниці природи.

По межах і край доріг красуються васильки, зпроміж колосся, як зорі на небі, виринають дзвіночки кукіля, де-не-де, купаючи свої оксамитові серця, в гарячих проміннях сонця, виблискують червоні маки; ллються до неба срібні трелі жайворонків; солодкими пахощами дихає земля й тягне до свого лона.

І так хочеться припасти до неї, впливати її пахощі, прислухатися й розуміти таємничу розмову бірюзових колосків.

Тисячма голосів гомонить поле.

Міліони перестих веселих метеликів, блискучих жвавих мух, зелених гедзів, морочливих працювників-жуків, рябеньких сонечок, веселих стрибунців-польових коників бігають по зелмі, по зелених високих стеблинах, по польових квітах, пурхають у повітрі, падають на колосся й жвавим мелодійним гомоном наповнюють повітря. У високих хлібах живуть стрепети, деркачі, стрибають зайці, свистять ховражки. То тут, то там зірветься перепілка, пролетить кілька кроків і знову пірне в хвилі зеленого поля-моря, й не знаєш, де поділася, коли знову вирине, лише чуєш її радісне й бадьоре: „подь-полоть“.

Через усе поле, з краю в край перелітають шуліки. Тихо летять-пливуть вони над зеленими хлібами, зазирають в їхню гущавину й дивляться, чи не псує хто добра людського, праці хліборобської, й горе тому гризунові, що захопившись злодійством, не запримітить суворого сторожа. Як блискавка налетить на нього могутній вартовий, і вже не вирветься з його пазюрів злодій, і вже не тягтиме до нори своєї соковитого колосся. А над усім так яскраво світить сонце й так пишно та радісно під його теплим подихом квітує жито.

Скільки краси. яка сила почувань охоплює істоту, як гос-

тро відчуваєш усю величність таємниці — народження дарів природи.

Шкодуйте мешканці міст, яких доля позбавила щастя-безпосереднього еднання з природою, які не відчувають у душі своїй творчої сили її, які не знають як квітує жито, й як хвилюють груди тонкі пахощі його жовто-лілійових сережок.

Квітує жито...

Воно не має розкішних колірив гвоздик, яскравих барвів вербен і настурцій, воно не охоплює чарівними пахощами ніжних трояндів, але в своєму квітуванні воно прекрасне. Мірїяди його сережок снують чудову казку кохання й охоплюють ними всю істоту людини, яка опинилася серед їхніх мрійних розкошів.

— — — — —
Стежкою, поміж зелених хвилюючих стін, іде біла панна.. Тихий вітрець несе на крилах своїх хмарки жовтого цвіту, огортає тонкими пахощами її білу постать і навіває спогади.

Вона задумливо зриває васильки й маки, складає на руку й не помічає, як їх уже набралося великий жмут. Нахилиться, зірве, покладе, знову зірве, а очима ніби їх не бачить, ніби в глибіню своєї душі дивиться задумливим поглядом. Десь глибоко в її мозку, виникнув давно чутний спів... Де вона чула його? Може десь випадково? Чи може навіяв ці звуки тихий вітер? чи утворили його пахощі квітучого жита?...

Це пісня, яку вона чула всього один раз. Це пісня, яку співав її милий там на Україні, в день прощання, як ішов до українського війська.

Яка міцна людська пам'ять. Як довго вона захоче в собі колись вивчене й навіть раз чуване.

Подай, дівчино, хустину,
Бо як у бої загину:
Накриють очі темної ночі —
Легче в могилі спочину.

Зо всієї пісні лише ці слова памятає вона, але мелодія журлива й болюча, так ясно звучить у її вухах. Блискавкою проходять думки в її голові й оживляють усе, що було пережито чотири роки тому...

— Любий, рідний мій! Де ти тепер? Чи живий і десь мучишся, як я, на чужині, чи, може загинув у боротьбі за

рідний край і закрили тобі очі моєю хустиною? — шепотіла панна. — Чому я досі не можу знайти тебе й ти мене? Де ти? Де ти?

І пригадалося їй повітове місто: тихе, гарне, чисте все в ярах і лісах; знайомство з любим, чудовий гай за містом, дикі кущі бузку, ясміну... остання зустріч... прощання... „Може його вже нема, може загинув і чакрили йому очі її хустиною й поховали десь у незнаному місці?“

— Ох, ліпше тоді не жити! — прошепотіла вона. — Не жити й не думати про те, що вже ніколи не вернеться, що так хутко минуло й минуло на завжди.

„Але як забути про того, кому віддала своє перше найсвятіше почуття, всю свою душу, як забути про перше кохання й на віки розбиті сподівання?“

Так думала самотня, зажурена панна, й з якимсь загадковим докором дивилася в безкраю просторінь.

Над нею розлягалось недосяжне небо; під ним мрійно пливали червоні хмарки й своїми краєчками усміхалися до заходячого сонця.

У полі затихло. Спустилися з під хмар і поховалися поміж густим колоссям жайворонки; принишкли метелики й ріжні комахи; заклопоталися перепілки, скликаючи своїх дітей, ось позбірали їх до купи й, крадучись, помандрували до межі, щоб там під охороною широких лопухів перебути ніч; виблискуючи могутніми крилами, тихо пролітає на ночівлю господар поля-шуляк.

День догоряє.

Красою темно-лілійових барвів завітчався обрій, і останнім привітом прощається з природою сонце.

На десятки верст — ні деревця, ні кущика, лише поля, поля й безкрає зелене море квітучого жита.

ЛИПЕНЬ

За столом, схиливши на руки передчасно посивілу голову, сиділа ще молода людина й про щось думала. Видно не мало горя пережила вона в своїм житті, й не марно в її зажурених очах так помітно відбивається страждання й біль.

Одна думка болюча й відлива, гризе його й не залишає ні на хвилину.

„Розстріляно . . . Сто п'ятьдесят найліпших синів і дочок України розстріляно. Сто п'ятьдесят семінарістів і семінаристок, які мали обняти провід над тисячма українськими дітьми й вести їх по тяжкому життєвому шляху, забито ворогами.

Як багацько вже таких болючих утрат! І скільки їх ще буде в майбутньому. Колиж скінчиться це знущання, коли край? . . .“

— — — — —
З такими думками сидів довгий час, нарешті взяв перо й почав писати:

„Дорогий любий друже. Ти гніваєшся, що не пишу. За цей час не раз збирався написати та що-ж . . . У мене тільки й вільного часу, що в неділю, або якесь велике свято; а як настане воно, — не знаю за що перше братися: чи писати листи, чи якийсь твір, чи щось почитати, чи годину-другу зайнятись музикою, яку тепер так занехаяв, чи просто спочити й якийсь час побути з маленькою донечкою й заспокоїти душу серед розкошів природи.

Отта що-денна тяжка виснажуюча праця підірвала вже моє здоров'я, що найболючіше — цілком одірвала мене від творчості.

Іноді оттак працюючи цілісінький день, чи то в полі, чи на винограднику, й сам не помічаєш, як на якусь годину забудешся, вітаєш думками в інших світах, у інших просторах; у душі самі собою зароджуються плани, ідеї; розум накреслює різні типи, утворює картини, розроблює й вирішує різні питання; відчуваєш непоборне бажання сісти до столу й писати, писати . . . А очунаєшся . . .

нічого того нема — лише непосильна виснажлива праця! А ввечері, як-би й хтів, зафікувати хоч де-що з того, чим жила душа, то вже не вистачає ані сили ані енергії, й чекаєш тільки, як-би добратися до ліжка й спочити.

Друже мій! Мені булоб незрівняно легче, колиб я не був письменником, якби не мав отієї нервової вражливої вдачі. Тоді, принаймні, мучилось би тіло, але не страждалаб душа...

А тут ще — через Дністер — рідний край повитий темрявою: кривд і знуцання. Мені часто доводиться зустрічатися з утікачами звідти, й кожна розмова шматує душу. Там знову насувається голод; жах і розпач охоплює там наших людей. Друже мій! Ти собі мабуть не уявляєш, як усім цім я змучився. Я страждаю невимовно, бо почуваю й розумію, що в цій трагедії, яка сталася на нашій батьківщині, винні й ми. У нас, у свій час, бракувало єдності, братерства, державної мудрості, й тепер — покутуємо!

Ти може скажеш, що причина мого страждання не стільки в зовнішніх обставинах, скільки в мені самому, в моїй хворій діткливості нервів? Може. Взагалі джерело страждання сучасної людини — її духовий зріст і чутлива духовна організація. Може я занадто близько приймаю все до серця, але що я вдію, коли інакше не можу.

Ранком я прочитав про розстріл наших юнаків, які не зрадили свого народу, які хтіли жити й працювати лише для нього, які не пішли до московської каноси, й за це наклали головами. Яким болючим стогоном одібеться цей розстріл в десятках тисяч людей нашої еміграції. Знову згадав про це, й знову думки мої розбіглися, й я не в силі упорядкувати їх. “

Поклав перо, підвівся й вийшов на свіже повітря. Опинившись на дворі, підвів до гори голову й глянув у безмежну височінь.

Яка сила зірок, які вони всі світлі й живі, як багацько промовляє до душі небо, але не всі його хочуть розуміти.

Він дивився у височінь і відчував, що в житті не тільки жах і розпач, що є: й добро й ласка, величність і святість.

Тихою ходою йшов до річки.

На березі зупинився, дивився на небо, вбирив у себе його красу й премудрість, і йому здавалося, що й душа його — частина цього ясного синього неба, й повна вона світлом добра, як небо зірками.

СЕРПЕНЬ

Лежав на зеленій траві й слухав голосу великої річки.

Міріяди комах: дзизчали, гули, бреніли, заклопотано метушилися в травах, гойдалися на тоненьких стеблинах, кружляли в повітрі. Животворчі соки, зігрівшись під гарячою землею, вільно рухалися у всіх рослинах і допомагали їм народжувати нові дари природи.

Поволі спадав на землю вечір. Усе навкруги заволокалося м'якими тінями, й непомітно на землю спускалася лагідна тиша. Де-не-де лише окремі звуки порушували спокій землі: то захлюпотить у воді якась жвава рибка, то бугай закричить у далекому очереті, то цвірінькне в кущах запізнена пташка, й ото все. Ці звуки або враз щезали, наче їх і не було, або завмерали довгою луною десь у далечині; й тільки річка хлюпала без перерви живими хвильками й нагадувала про „суету сует“.

„Кожного з нас чекає один кінець. Але чому ж у цьому короткому земному житті така безодня страждань? чому саме на людину така сила кари?“ — думав він.

Згадалося те, що знову перестраждав два місяці тому, й таким нестерпним болем наповнилася душа, таку образу відчув від Того, Хто керує життям, і Хто до всіх його мук на чужині додав ще одну, таку болючу, таку нестерпну.

Відійшла від нього єдина утіха, яка ще лишилася йому тут у тяжких обставинах еміграційного життя — відійшла дружина.

І ніколи він більше не побачить її. Вона не прийде, не приголубить, не принесе зі собою молодого здорового щастя, не пройме груди шалом палкого кохання, й ніколи не побачить більше її любих очей. Минатимуть дні, місяці, роки, але нічого вони не принесуть йому. Вона не прийде, не подивиться на нього очима ніжності, не всміхнеться усміхом кохання. І замре його душа на самоті, бо чим заповнити її? Він втратив вітчину, а тепер втратив і її, яку вважав своїм найближчим другом, яку кохав і з якою мріяв пройти довгий життєвий шлях.

До нього наблизився приятель з яким разом працював на рідній землі, з яким разом змагався проти ворогів, і з яким тепер ділив тяжкі обставини нужденого еміграційного життя.

Той підійшов, сів поруч і мовчки дивився кудись далеко поперед себе.

Розмовляти не хотілося. Та й про що?

Про зруйновану, знищену вітчину? про замучений рідний нарід? чи розмовляти про страхіття життя, якому і кінця-краю не видно?

Кілька років тому, вони, ще повні сил, енергії, молоді й здорові, жили на рідній землі, й мріяли про той рай земний, який гадали утворити на ній, але як злісно покепкувала доля; як немилосердно розбила всі сподівання, всі наміри й бажання.

І перед очима кожного з них проходили спомини минулого, такого змістовного, світлого, й кожний з них розумів, як по дитинячому просто ідеалізували вони життя й людей, як недопустимо довірливо покладалися на свій неосвічений і мало свідомий нарід. Бо не булоб того, що сталося, якби всі вони були більш реальними, більш твердими, й більш перейняті своїм рідним, національним почуванням.

Як ця мла вечірня, так заглядав до їхньої свідомости життєвий досвід.

І сиділи вони, наче віка тримали на своїх раменах. Не було більше мрій; страшна дійсність зазірала ввічі, й навіть надії — ці друзі людства — десь поховалися й не втішали пригнічених душ

— І це, Йосипе, все, що залишилось нам від наших змагань? — запитав один по довгій мовчанці.

Нічого не відповів йому приятель, лише підвів свою зажурену голову й виразними чорними очима вдивився в обличчя друга.

Вони зрозуміли один одного без слів.

Підвелися й пішли, тихою ходою, повз берег по чужій землі. І постаті їхні відбивали скорботою лише тепер зрозумілого життя.

ВЕРЕСЕНЬ

Нас було пятьдесятъ.

Пятьдесятъ скитальців, які залишили рідний край, рідні хати, старих батьків, жінок, дітей і мусили спасати своє життя на чужині від хижих жорстоких окупантів. Московська навала, що, гірш за дику орду, розлялася по всіх закутках України, плюндрувала багаті землі, руйнувала людський добробут, катувала в нечуваний спосіб український нарід.

Змучені боротьбою, прибиті лихом, закинуті злою долею на чужину, ми всеж були міцні духом і вірили, що настане таки час, коли знову повернемось до своєї батьківщини. І ото зіхалися до цього великого міста, аби обговорити наші еміграційні справи, зясувати непорозуміння, вирішити певний плян майбутньої праці.

Широкий довгий брукований шлях за містом. Ми їдемо вклонитися нашому товаришові Максимові Давиденкові, який ранений, відступаючи разом зі своїм бойовим товариством, попав до Букарешту, де й знайшов для себе вічний спочивок. Над його могилою має відбутися панахида по всіх лицарях, що віддали своє життя в боротьбі за самостійність України, а в першу чергу по наших емігрантах — гетьманах Іванові Мазепі й Пилипові Орликові, які також склали свої кістки на чужині.

У безхмарному небі горить сонце й розливає діамантові блиски на поля, гайочки й румунські хати. Парке повітря зупинуло свій рух і наче придивляється, ніби прислухається до чогось. І тільки швидкий біг великих автомобілів обвіває наші горячі обличчя, й тихою луною розносить навколо так мало відому тут українську мову.

Ще й ще далі відносить нас авто від бурхливого міста, й вже ніщо, крім наших голосів, не порушує околичньої тиші; ще кілька хвилин і ми на цвинтарі св. Пантелеймона

Навкруги жадного людського руху, жадного різкого звуку. Побожна тиша панує в цьому царстві мертвих; не-

земний спокій огортає тут усю істоту, й урочистою святістю наповнюється душа. Тихенько шелестять дерева, ніби природа сама зі собою веде лагідну тиху розмову й навіває прекрасні сни тим, що полягли тут на віки.

Далекий цей цвинтар і бідний він; не має тут багатих гробівців, вимощених алеї, величніх надгробків, і через те, так відразу кидається ввічі величній пам'ятник, що стоїть на могилі нашого лицаря-козака. З якимсь хвилюванням підходимо до цього символічного надгробку. Прибрано його клечанням, вінками, живими квітами й національними стрічками. Звідки він з'явився над могилою цього бідного померлого на чужині? Чия дбайлива рука поставила його?

„Борцям за Україну, що померли в Румунії. Тут упокоївся козак Максим Давиденко 11. серпня 1923 року. Катеринославський Повстанчий Кіш Визволення України. Скульптор Баумгартен“, — читаємо напис.

Тут же навколо й козаки того коша.

Смуток і радість разом охоплюють душу, коли дивишся на ці енергійні постаті, що спромоглися від невеликих заробітків своїх на цей величній надгробок, на цю братерську пам'ять своєму товаришеві з яким разом боролися за батьківщину.

„Честь і слава вам, щирі громадяне й захисники рідного краю“ — промовив хтось із членів конференції.

„Слава не нам, а тим, що полягли в боротьбі за Батьківщину, між лише виконали свій братерський обов'язок“, — одізвався один із козаків.

І знову очі звертаються до пам'ятника: висока скеля, до неї прикуто жіночу постать — Україну; в ногах жінки приборканий орел — сила козацька; біля нього щит з державним знаком України, козацька шабля, рушниця й шапка зі шликом. Прекрасна скорботна жінка з ланцюгами на руках дивиться з мукою й надією в гору на хрест.

Дивишся на ці очі, повні жалю й надії, на білий хрест у височині й відчуваєш, як родиться певність у душі, що таки перемаже цей символ в який вірить наш нарід; що може, вже недалеко той час, коли хрест перемаже криваву пентаграму, й встане вітчизна наша обновлена, вільна й могутня.

А день такий теплий, такий гожий. Від часу до часу набіжить невеличка хмарка, вкриє жалобою сонце, мить — і знову ясно; знову летить до землі золоте проміння. Лагідно гойдають лілійовими голівками безсмертники; де-не-де ви-

рине з трави метелик; пташка стрибне з галузки на галузку, й так тихо-тихо навкруги. І тільки неголосний людський гомін та мелодійний шелест сусіднього гайочку порушують цю лагідну тишу.

Прибув священик, зіхалася українська колонія, прибуло богацько й чужих. Старі й молоді, жінки й діти, всіх їх привело сюди бажання вклонитися перед світлою пам'яттю наших великих небіжчиків, і помолитися за їхні душі.

„Вічна пам'ять“, — промовив панотець.

„Вічна пам'ять“, — відповів хор молодив свіжих козацьких голосів.

І понеслися широкою луною звуки сумних святих пісень. Лялися вони поважні й журливі, зароджували святі почуття й будили згадки про тих, кого втратили, й кого вже ніколи не побачимо.

І згадувалися всі ті, які довгі роки працювали на тернистій нашій ниві, які, і в добрі й в тяжкі часи, не покладали рук своїх за для рідного краю, які життя своє віддали за це, й відійшли від нас, і вже не будуть з нами у світлий день воскресення нашої вітчизни.

Відійшли . . .

Дивишся на ці похилі чорні й сиві голови, й невимовний смуток огортає душу. Скільки тут щирих сердець, чистих душ, що боролися й страждали за свій край, за свій нарід, і хто знає, що кого чекає в майбутній боротьбі, хто й як дочекається нашого великого свята.

Служба божа скінчилася.

Лунає останнє прощальне слово: „Нехай пам'ять про світлі й чесні діла тих, за кого ми зараз молилися, нахилить нас до чесноі й корисної праці, до любови й правди, й до майбутньої боротьби“ — каже зі зворушенням один зі старших і видатних промадян. — Нехай у кожного з нас пробудить усе найліпше, начистійше, що є в наших душах. І це найліпше, найчистійше ми принесемо для добробуту нашої батьківщини, для добробуту нашого народу. Вічна пам'ять нехай завжди живе в наших душах про великих і чесних небіжчиків“

Урочисто лунають слова промовця.

Від часу до часу з неосяжної блакиті налетить вітрець, заворушить листям, зашелестить травою й спочине десь серед самотніх могил. Вигляне зза хмари сонечко, промиготить яскравими мережками на надгробках і хрестах, роз-

сиплеться білими плямками по землі, припаде жагучим поцілунком до квітів, і знову зникне, й знову все закриється тінню, й знову, як струмок, тихо й урочисто, лунають слова промовця...

Мовчать самотні могили...

Усе старіється, все відходить, все вмирає. Вічні тільки час та ідеї.

І поки існує світ, поки живе нарід український, ідея Вільної Самостійної України не вмере, не загине. Вона житиме вічно!

Ми відіхали...

І не знаємо, чи збіремося ще коли сюди, чи зійдемося знову спільною братерською родиною, чи може розвіє нас лиха доля по різних закутках, по різних світах. Не знаємо...

Пролинуть десятки, сотні років, нас уже не буде серед живих, а величній надгробок на цвинтарі св. Пантелеймона все стоятиме, все слухатиме повітряну пісню й ту легенду про наші визвольні часи, яка вродиться серед цих могил, і буде переказуватися з роду в рід.

ЖОВТЕНЬ

Осінь на дворі. Золотолиста, тиха й журлива.

Вечірнє проміння переломлюється у віконних шибках і світлими плямами відбивається на стінах, меблі й одягу двох жінок.

Одна — старенька й квола, друга — молода й гарна стоять біля вікна й зажуреними очима дивляться в сад.

За вікнами тихо й без нарікання вмирає природа. Сумно схилившись в останньому цвіті, мерзнуть махрові жоржини; нервово здрігаються розкішні хризантеми, й довгі ніжні пелюстки їхні туляться одні до одних шукаючи тепла; дерева, зі сумною покорою, гублять золоте вбрання, й так ніжно-сумно цвірінкають в засохлих кущах черемхи синички й щигли.

Над старим занедбаним ставом таємничо шелестять верби й провадять сумну розмову про те, що забуто їх, що до срібного плеса їхнього вже не приходить жвава весела молодь; що у великому будинку залишилося тільки двоє самотніх жінок — стара й молода — й обидві сумні, обидві зажурені.

Дві жінки, як темні привиди, безшумними кроками блукають по великих кімнатах, підходять до вікон, і запитливо дивляться далеко в просторінь, на когось чекаючи, когось сподіваючись.

Тривожливий нерадісний день. Так хутко плазують осінні сутінки, й так грізно насувається холодна ніч, і все завмирає навкруги, й наче один на всьому світі стоїть цей тихий великий будинок.

Молода здрігнула, щільніше загорнулася в шаль і тихо запитала:

— Мамо! Невже оттак і будемо доживати віка самотніми, на чужині, в цьому старому будинку? . . . Так моторошно в цих великих кімнатах пізньої осені . . . Невже скінчилася казка? Іполіт усе казав, що наше життя як чарівна казка . . . Вже рік як ми чекаємо на нього, а його все нема, й навіть

ніякої чутки про нього. Невже він загинув у цій страшній війні, що розлялася бурхливим морем на нашій вітчизні?

Заломила руки; хруснули чиколотки на пальцях, і болючий стогін вирвався з грудей.

— Я вже змучилася цім щоденним чеканням; мені здається, що я вже не живу, а волочу своє одноманітне життя. Коли Іполіт виряжав нас сюди, я відчувала такий страшний біль, ніби розривалося щось у моїй наболілій душі. Невже то було передчуття, що ми ніколи вже не побачимось?

— Хіба я знаю, доню моя? Я й сама змучилася. Що могла вдіяти я? Він усе казав, що мусить змагатися за долю рідного краю, й що приїде за нами тоді, коли там усе заспокоїться, й коли стане наша вітчизна вільною, як за старих козацьких часів. І вже рік минув, як ми тут, а його все нема... Учора я розмовляла з одною селянкою, яка лише тиждень, як утікла з України. Боже мій, що там діється! Від того страхіття всі намагаються кудись тікати, десь ховатися, й нема куди, нема де подітися від страждань і мук. У великих містах день і ніч на вулицях трупи. Сморід у помешканнях і в повітрі; голод і жах визирають з кожного кутка; стогін і сльози в кожній хаті. Зі сльозами на очах зустрічаються й свої й чужі; люде божеволіють, доходять до людоїдства, кінчають самогубством. Я слухала це оповідання й думала про те, що наш Іполіт переживає разом з іншими цю нечувану ще в світі трагедію, й від жалю не знаю вже де подітися, що діяти. А може. може його вже й у живих нема?

Замовкла, притулила до очей хустку, й пішла десь до іншої кімнати.

— — — — —
Молодша залишилася сама. Стояла нерухомо й дивилася застиглим поглядом крізь мрячні вікна.

Перед нею плакали срібними сльозами велетні-берести, й далеко за старим парком, зеленіла озимина; в небі сумно курликали журавлі. Підкрадалася вечірня мла... От уже прогнала з дерев проміясті жовті плями; спустилася на клумби; тягарем налягла на запізнені квіти; розташувалася між широких алей; туманом укрила ставок і заховала в темряві чорні верби.

Пані — задумана, мовчазна стояла довгий час. Нараз

здрігнулася всім тілом, і не то стогін, не то зітхання вирвалося з її грудей. Повернулася від вікна й тихою ходою наблизилася до рояля.

Болючою скаргою пронеслося по кімнаті кілька акордів...

Звуки нарікають... Ми щось втратили... Ми хочемо згадати те, що минуло, що було. Але між нами, сьогоднішніми й колишніми, така величезна просторінь, ніби віка минули й усе забуто... Страшний біль охопив величезну країну. Людськість ховає у могилу красу життя й посилає прощання всім життєвим радощам...

Раптом серед цієї журливої музики вчувся болючий крик, і щось тяжке звалилося на підлогу, продунав довгий стогін і тривожно затих по кутках великої залі.

Молода жінка одірвала від клявішів руки, підвела голову, короткий час, розширеними очима, дивилася поперед себе, потім, ніби боячись когось стрівожити, щось сполохати, тихо схилилася на віко рояля, й застигла в нерухомому напруженні.

— — — — —
За стінами сумно тужив вітер; тривожливо шепотіли поміж себе таємничу розмову дерева. А коли вітер, з плачем, гнав у далечінь і шалено крутився в полі, дерева затихали й з напруженням прислухалися наче хотіли зрозуміти: що сталося на цьому білому світі? чому зробилося таким важким і жахливим життя?

ЛИСТОПАДЕНЬ

Падає, падає жовте листя...

Тихо й поволі крутиться воно в повітрі, й, з легким мрійним шелестом, лягає на землю. На вершечках дерев жогоряє вечірнє проміння, й спускаються на землю осінні сни...

Відходить на захід ще один день світовий, і слідом спускається ніч із міриадами золотих зір. Загадкова, з журливим настроєм, вона охопить усесвіт і потоне все в її таємничих обіймах. Від часу до часу будуть летіти в безвість зорі й будуть шукати в безмежних просторах заспокоєння й спочивку.

— — — — —
Поволі біжать коничата лісовою вузьенькою дорогою; незабаром узлісся, а там ще степ — широкий, довгий... Чи встигнемо до ночі?

Гуркотять тихенько колеса й ніби розповідають про те, що бачили на цих безконечних дорогах.

Сумує збентежена душа: вона згадала минуле давнє кохання. І встало воно як живе перед очима...

У час лихоліття, у час світової війни я зустрів тебе на твоїй полудневій країні, серед розкошів зеленого гаю й оранжевого світла. І світлом лагідним і чарівним ти влялася в мою душу. Ти подала руку, я притулився до неї гарячими устами, й відчув як золоті струни протягнулися між нашими душами й забреніли чарівним співом кохання

І скільки тоді було пережито незабутніх хвилин, прекрасних днів, скільки щастя зазнали ми невідомого нового, але... одірвала доля мене від тебе й закинула далеко в інший край, на інший фронт жаху й смерті.

Минули роки, зболіло в життєвих хуртовинах серце, й завмерло кохання. Щезли колишні поривання; щезли палкі хвилини й мрії молодечі; якийсь зимовий холод запанував у грудях, і не загориться більше вірою в особисте щастя душа наболіла. Лише спомини одні zostалися мені, й від них на душі так сумно, так журно.

Я памятаю ранок нашої розлуки й прощання на ганку: під охороною дикого винограду, на фоні темного червоного килиму, я бачу зажурену постать твою... Ти плакала, бо душа була повна жагучого смутку — вона передчувала, що то в останнє.

Бідна моя! В моєму серці вже не має колишнього палкого кохання, й не вірю більше в нього, але сум твій болючий, сльози й горе твоє, не забути мені. Такою як у останній ранок розлуки, ти завжди перед моїми очима.

Я памятаю садок твій залятий південним сонцем... Великі кучеряві горіхи й ажурні акації вартували будинку, кущі бузку й ямину заховували від людських очей ганок, і окремим затишним куточком красувала малина. Серед червоних коралів пахучих ягід, я бачу тебе всю в білому, з короною чорного розкішного волосся на голові. Чарівним раєм тоді здавався мені твій невеличкий садок. А ночами в цьому невеличкому раї, так захоплююче, так хвилююче пахли левкої-матеоли й бреніли твої срібні пісні.

Як ти колись вірила мені. Вірила, що будемо вдвох усе життя, що пройдем довгий життєвий шлях спільно й нерозлучно.

Бідна моя! Так само думав і я, бо кохав тебе. Я думав, що в мирній праці моїй, в обітрі музики, поезії мистецтва, я назву тебе натхненою музою моєю, назву дружиною своєю, але помилився. Переді мною була ще поневолена вітчизна моя, я мусив іти на боротьбу, ми розлучилися на довго, й у виру життя, в тяжкій боротьбі, я лише від часу до часу згадував про тебе, але з часом все менше, все рідше. Кривава нечувана боротьба за визволення, а далі тяжкі обставини еміграційного життя — приборкали колись могутній дух, знесли тіло. Так пройшли довгі роки й з минулим я закінчив цілком. Тиж залишилась все такоюж із незмінним коханням своїм, зі змученим серцем. Чорними прекрасними очима все дивишся кудись далеко, ніби хочеш бачити за тисячі верст, і все одна, все самотня.

І в ці хвилини, мені, хочеться покласти голову на коліна твої, тримати в своїх руках твої довгі ніжні пальці, дихати пахощами твого прекрасного тіла й слухати як бється серце твоє. Не думати, ні про що не думати, лише відчувати й бути з тобою...

Може я не зрозумів тебе, може не знав твоєї ніжної душі. коли міг забути? може захопився лише твоєю чарівною

красою? може жартуючи, може задля чаруючих милувань я тобі про кохання своє говорив? Хіба я знаю?

Вища любов тепер палає в грудях моїх — любов до рідного зруйнованого краю, до рідного поневоленого народу. Вона єдина проймає все моє єство, й для неї я забув тебе. То не сумуйже за колишнім нашим коханням і огнем не палай. Я знаю, що твоє серце розбив, я знаю, що змучилась ти, але прости мені, голубко, зрозумій і прости, бо я не належу собі, переді мною ще такий довгий шлях боротьби й змагань. І коли судилося зостатися мені живим, і коли зустрінемось ми на життєвому шляху, то зустрінемось як друзі...

Зимно вогко у полі, так нудьгуюче мрячить із неба... щось журливо стогне й плаче в грудях...

Якби я міг припасти тобі до ніг, схилити голову на твої руки й розповісти про життя своє, розказати про горе своє, й хоч єдиний раз відкрити лише тобі всю свою душу й облегчити зболіле на чужині серце. Але ми розеднані — розеднані величезними просторами, закритими кордонами.

А може... Може нам ліпше не бачитись?

Минуло стільки тяжких довгих років, стільки горя й страждань пережито. Мені невимовно тяжко було б бачити зморшки на обличчі твому, й твої померхтілі змучені очі колись такі вогневі й прекрасні; було б страшно показати тобі мою знесилену постать, схудле змарніле обличчя й сиве волосся. Може нам і ліпше на бачитись.

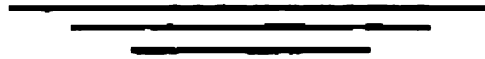
Залишимося один для одного такими, як були в час нашого кохання: молодими, сильними, гарними й бажаними. І такими будемо уявлятися один одному в мріях, спогадах і снах...

— — — — —
Як довго тягнеться цей степовий шлях. Холодом дихає осіннє небо; дрібний дощ наче крізь сито, мрячить з олов'яного неба; вмирає останнє світло присмерку й темрявою вкриваються самотні степові могили.

Шелестить обтріпаний вітром, вогкий рудий бурян; брудні лопухи шарудіють по мокрій землі; темними купами виринають заржавілі молочаї. Хлюпотять під колесами баярки дощові, й все нижче й нижче сунуться мокрі тяжкі хмари.

Так сумно, так моторошно на серці: йому зимно від холоду, боляче від споминів. А їх так багацько й такі все сумні. І нема з ким порадитись, нема кому потішити...

У полі безлюдно... темно... Низько кружляють над чорною землею галки й так журливо крячуть...

ГРУДЕНЬ

Лютує стара відьма — завійниця.

Розпустила по землі довгі білі пасма й жене з поля хмари мокрого снігу; перекочує їх через дерева, хати, клуні, несе на широкі простори лиману, знову вертається, й знову нові пасма — довгі й білі тягне за собою: деякі кидає по вулицях, по дворах, а решту жене до льодових грудей лиману, й так без кінця — краю.

На вулицях села жалібно скиглять якісь незнані голоси: то стогнуть, то верещать, то регочуть; лахматі білі привиди перебігають із двору до двору, заглядають до освічених вікон і стукають в них задубілими пальцями; дзеленчать жалібно шибки, й все з більшою силою доноситься болюче скигління.

У затишках і по кутках, навалюються великі намети, засипають двері, закривають вікна й в полоні тримають людей. По вулицях ніхто не їде, не йде, наче вимерло село.

Я сижу й дивлюся на вогонь, що тріщить і паленіє в грубі; стрибаючи з поліна на поліно, він весь час міняє свої барви: то червоний, то жовтий, то синій чи лілійовий він як жива істота, стрибає з поліна на поліно, охоплює їх у свої обійми, пестить, голубить, потім вибухне пориванням гарячого кохання й припаде до гарячої зали; якийсь час спочине, й знову песить і знову голубить, і знову падає й перетліває на сивий поліл.

Біля мене сидить старенька матуся. Бідна! І тебе недоля закинула на чужину разом із твоїм сином. Вона опустила на коліна старечі руки, дивиться на пів заплющеними очима на вогонь і тихо сумно зітхає.

Згадуються їй літа молоді... Линуть до неї й співають у вухах, наче весняні птахи, її молоді думи й мрії. Все далі й далі відходять від неї щасливі дні й саме життя, й на чужині мабуть доведеться скласти старі кістки.

Нині свято: Різдво..

Як колись чудово було в ці свята в Україні...

Ночі тихі лагідні; на вулицях, від освітлених вікон, чер-

вони блискучі смуги, а в них темні постаті колядників... Лунають співи обрядові, старосвітські приказки... Відчиниться маленьке віконце, або двері рипнуть, і рука якоїсь доброї бабуні висовує колядникам ковбасу чи сала шматок, або пирогів миску. А парубки! Охоплять часом тісним колом дівчат і гайда відбивати коляду: одні тягнуть за санки, кількох видає мішка з колядою, хтось кидає величезним шаром снігу, якийсь любу дівчину загортає в керою. Галас, співи, сміх! А ніч така тиха, така біла, й так яскраво виблискує на снізі місячне сяйво. Як приємно, як радісно в таку ніч, між гуртками веселих дівчат і жартівливих парубків.

І тихо шепочуть її старечі губи: — Боже, Боже! За що покарав ти наш рідний край? В колишніх багатих і цивілізованих містах — безладдя й руїна; гине від холоду, мре від голоду рідний нарід; зайти, чужинці вплялися в тіло виснаженої зруйнованої України, й висисають останні соки з її пошматованого знівеченого тіла.

І згадується їй одне з таких пишних міст: велике, розлоге, гарне, на березі Чорного моря, через яке вони переїздили втікаючи на чужину. І наче зараз бачить безліч зруйнованих будинків, розібрані на дрова естокади, понівечені парки й бульвари, довгі вулиці пеньків від зрубаних акацій і диких каштанів; обдертих виснажених людей у довгих чергах за водою й хлібом; повні вулиці московських червоноармійців, обмотаних кулеметними стрічками з голови до ніг, диких башкирів і затурканих найомників-китайців...

Як боляче, як тяжко згадувать. Наче живі проходять перед очима картини недавнього пережитого... От один за другим, як привиди, сновигають по місті живі кістяки; деякі, знесилені голодом, вже не можуть ходити, попритулювалися до стін, і, в скорботному розпачі, простягають худі руки за милостиною. Біля собору, в подертих шматах, мовчки стоять люди з інтелегентними обличчями й на грудях напис: „я голодую“. І стоять ці мученики на морозі, роззуті, обдерті, з притупленими нервами, й так їх захоплює ніч... Ранком — десятки замерзлих трупів. Яких не встигла забрати каламашка, тих розривають і розволікають голодні здичавілі пси

З під опущених вій старенької котяться сльози.

Ще один рік починається на чужині. І знову потягнуться дні безпросвітні, похмурі, повні горя турбот і журби...

І згадуються перші дні волі, дні повні світла й надії, ко-

ли так могутньо, так радісно лунали святі слова: воля, братерство, любов. Не довго світилася зоря волі. Не встигла ще й розпуститися вона повною квіткою, як вже була стоптана брудними ногами темних, чужих московських людей.

Як сумно, як боляче згадувати все це на чужині, в ці довгі зимові вечори.

А за стінами все виє, все лотує завійниця. Лахматі білі привиди перебігають з двору до двору, заглядають у вікна, стукають в них задубілими пальцями, й сумно голосять над розбитими людськими мріями.

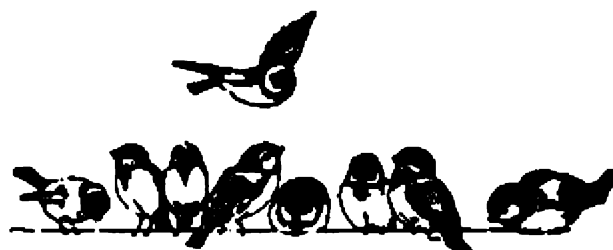
— — — — —
Дивлюся на стареньку й думаю: „Так моя рідна, твое все в минулому й голосить хуртовина над тим минулим.

Але в мене, ще все в будуччині. Нам — молодим ще світить зоря надії. Вірю свято й непохитно: настане ще день, коли будемо мати щастя принести в офіру рідному краєві наші сили, наше життя. Вірю, що осягнемо найвищої, найсвятішої мети нашої: вільної, незалежної, самостійної України.

Гряде цей день!

Чую, в широких просторах, залізний крок його.

Гряде день світлий і радісний — день воскресення рідної землі! День щастя рідного народу!

ТОГОЖ АВТОРА:

Наболілі душі, повість.
Тернистим шляхом, повість.
З часів боротьби, оповідання.
Влада Темного, новелі.
Брат Антоній, оповідання.
В темну далечінь, оповідання.
Незабутній, спогади.
Велетень духа, спогади.
Контрасти, драм. етюд.
Малюнок життя, драм. етюд.

